
Bjerggården

Når man i dag går fra havnen og op ad Bjerggade så støder man på parkeringspladser ud mod Allsund. Så kan man ikke lade være at tænke tilbage på, at hvor der i dag parkeringspladser, lå i en menneskealder arbejderbevægelsens højborg "Bjerggården", hvor arbejderne holdt alle deres møder og fester, og hvor 1. maj - demonstrationerne altid sluttede.

Chr. Thomsen samlede i Arkivnyt 1990 lidt af Bjerggårdens historie på basis af de arkivalier, protokoller m. v, der i dag opbevares på det lokalhistoriske arkiv i Ulkebøl, og som her gengives i redigeret stand.

Forhistorien omkring forsamlingsbygningen Bjerggården

Opførelsen af en forsamlingsbygning i årene efter århundredskiftet, var Sønderborg i hastig udvikling, og mange håndværkere kom sydfra (særlig fra Neumunster) - og en hel del af dem for at blive.

Opførelsen af kejser Wilhem's marinestation, der skulle stimulere tyskheden i byen, betød arbejderbevægelsens gennembrud.

Murer og tømmerne, der var blevet organiseret allerede i 1890'erne, gik i spidsen, og i løbet af et par år var der oprettet en række nye fagforeninger, en socialdemokratisk forening og en fællesorganisation.

Sønderborg var den sønderjyske by, der sidst fik kontakt med den tyske arbejderbevægelse, men allerede i 1906-07 var det den by i Sønderjylland, der kunne samle flest socialdemokratiske stemmer.

Håndværkerne mødte en voldsom modstand fra de lokale myndigheder, der forfulgte arbejderne og lagde pres på værtshusholderne til ikke at huse arbejderne.

Indtil 1900 blev fagforeningsmøderne afholdt hos gæstgiver Schwartz på Norderplatz (Nørrebro). Da der blev lukket der, stillede de danske foreninger gæstfrit deres forsamlingsbygning "Kaiserkrone" (senere "Kinopalæet" og i dag en manufakturforretning) til rådighed. Det kostede årligt 200 mark i leje, men da man i forvejen selv havde besvær nok med de emsige myndigheder, måtte man ret hurtigt bede fagforeningerne finde et andet samlingssted, så snart det var muligt.

Arbejderbevægelsen savnede også logi til de mange rejsende svende, idet der i Tyskland var tradition for, at de lokale fagforeninger sørgede for indkvartering af de tilrejsende. Når man tænker på byggeaktiviteten med marinestationen og de tilhørende officersboliger i Helgolandsgade og meget mere, så var det klart, at der strømmede mange håndværkere til den relativt lille by Sønderborg.

Der fandtes ganske vist et "Herberg zur Heimat" i Liliegade, men det blev drevet i en ånd, der ikke passede svendene og organiserede håndværkere brød sig ikke om at dele logi med skruebrækkere og "bumser".

For håndværkerne var det derfor nødvendigt at bygge deres eget hus, og modstanden fra myndighederne fremelskede en offervilje hos arbejderne, og den var drifkraften ved rejsningen af et "Gewerkschaftshaus" – en forsamlingsbygning.

Allerede da fællesorganisationen "Gewerkschaftskartel" blev oprettet i oktober 1904 blev der fremlagt planer om at bygge, og man begyndte at lede efter en byggegrund.

I januar 1905 blev der købt en grund i Bjerggade og omtrent samtidig blev der oprettet en central herbergsforening, der forvaltede medlemmernes bidrag. Håndværkersvendene havde fået fastsat deres bidrag til 10 pfennig pr. uge.

Det tyske borgerskabs søgte straks at spænde ben for bygeforetagenet. Byggegrunden kostede 4.500 mark, og fagforeningerne havde ikke pengene. Ydermere forlangte sælgeren, byrådsmedlem Johansen fra "Holsteinisches Haus" (senere Hildebrandts Hotel) pengene betalt kontant. To forholdsvis velstillede arbejdere indskød hver 600 mark – resten sørgede bygmesteren for.

I juni 1905 kunne man nedlægge grundstenen og den 15. december 1905 blev "Bjerggården" indviet.

Partifæller fra Flensborg med redaktør og senere landråd Eduard Adler i spidsen støttede foretagenet, både økonomisk og med råd og dåd. Bygningen kom til at koste arbejderne i alt 62.000 mark, men det ugentlige 10 pfennig bidrag kunne dække afdrag og forrentning.

Da herbergsforeningen herefter søgte bevilling, forsøgte myndighederne at nægte den, men motiveringen var så tynd, at man efterhånden måtte bøje sig. Fællesorganisationens mangeårige kasserer Karl Pieper, blev den første bevillingshaver.

Svendenes broderskab

Konrad Randschau, der havde besøgt Sønderborg som farende svend allerede i 1903, hørte til dem, der straks fik arbejde på byggepladsen, og efter færdiggørelsen var han en af de svende, der fik logi i det nye "Centralherberge", hvor der var indrettet en sovesal til 10-15 mand og en særlig svendestue.

Han har desuden berettet, at der stod et par værelser til rådighed for "Gauleitere" fra Hamburg, når de kom på besøg. I fagforeningsmæssig henseende hørte hele Sønderjylland under "Gau Hamburg", og håndværkerne insisterede på, at lederne derfra skulle bo på herberget; de skulle ikke bilde sig ind, at de var finere end andre.

Når man var "fremdgeschrieben" og havde forpligtet sig til ikke at vende tilbage til sin hjemby i 3 år, tilhørte man – hvis man ellers havde fagforeningspapirerne i orden – de rejsende svendes broderskab, hvor kammeratskab, hjælpsomhed og godt humør var i højsæde. Fra forpligtelsen til at hjælpe en broder i nød gjaldt der ingen undtagelser.

Når svendene samledes på "Gewerkschaftshaus" for lukkede døre, kunne det gå muntert til. Hvad der foregik på møderne, ønskede Randschau ikke at røbe – broderskabets love var hellige.!

Fredelig øl, skat og muntre fester

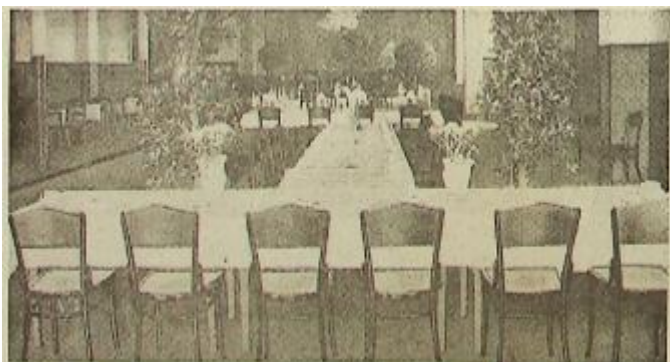
De rigtige håndværkersvende – det var murere i sort jakke med hvide perlemorsknapper, hvide bukser, lange støvler og kaffebrenner, kuglepinde eller kalabreser (bredskygget hatte) holdt sig på afstand fra "bumserne" fra herberget i Liliegade, men det hændte, at de mødtes i "svendestuen", hvor "bumserne" kom for at få en lille en. Til skænkestuen var der kun adgang for organiserede svende.

"Centralherberge", der ret hurtigt fik navneforandring til "Gewerkschaftshaus" blev samlingsstedet for byens arbejdere. De kom ikke blot til møderne, men mange – især yngre – tilbragte deres aftener i kammeraternes lag. Der var jo endnu ikke biografer, og på byens andre værtshuse følte arbejderne sig ikke særligt velsete.

Skænkestuens hverdag var et hyggeligt klubliv med diskussion, skakspil og en fredelig øl-skat og en mesterpot om 4 krus øl. Men det hændte også, at der kom et øl-anker på bordet, og at muntre håndværkersange lød til langt ud på natten.

Livet i "Gewerkschaftshaus" havde naturligvis myndighedernes særlige bevågenhed, og det hændte, at gendarmeriet forstyrrede idyllen.

Fagforeningsmøderne var fri, men socialdemokratiske foreningsmøder skulle anmeldes til politiet, og som regel blev der sendt en gendarm for at overvåge, at intet truede den preussiske stats sikkerhed!

(Bjeggårdens festlokale)

Da murerne holdt fri 1. maj, standsede mestrene arbejdet i 14 dage, fortæller Randschau, og da man startede en "Arbeiter Turnverein" og lærlingene fra Stein & Meyland meldte sig ind, truede de organiserede maskinarbejdere dem til at opgive foreningslivet i fagforeningshuset og melde sig ind i den tyske pa patriotiske idrætsforening.

Det betragtedes som en selvfølge, at de organiserede arbejdere også var medlem af den socialdemokratiske forening, og næsten hver søndag tog et hold på landet med socialdemokratiske flyveblade, nogle steder blev de modtaget med stenkast.

Bjerggårdens krostue – fra før 1920

Håndfast vært må foretrakkes!

I de første år blev restauranten forpagtet bort, som regel til folk, der ikke havde begreb om restaurantvirksomhed, og værterne skiftede hyppigt.

Den første restauratør var en mand, der havde været kantinebestyrer ved Kieler kanalen. Han var vant til håndfaste metoder, men han erfarede hurtigt, at det ikke duede og måtte fortrække.

Senere gik man over til at ansætte økonomaer, men først da August Staacke, der havde drevet restauration i Slesvig, overtog ledelsen i 1910, fik man den rigtige mand. Han bestyrede sammen med sin hustru fagforeningshuset med stor dygtighed i 27 år. I 1938 overtog restauratør Hans Hansen ledelsen, og det blev hilst med stor beklagelse, da han i 1948 gik over til anden virksomhed.

Herefter kom Bjerggården i gode hænder hos restauratør Dam og hustru og i deres tid er bygningen blevet gentagne gange udvidet og moderniseret.

Arbejderrådets sæde

Under den 1. verdenskrig gik fagforeningsarbejdet og den politiske virksomhed i stå, og der blev stille på "Gewerkschaftshaus". De fleste af lederne var med i krigen, men nogle af de ældre sørgede for, at rammerne var intakte.

Efter revolutionen i 1918 fulgte en bevæget tid, og ofte var fagforeningshuset begivenhedernes centrum.

Soldaterrådet, der spillede hovedrollen i den første tid, holdt ganske vist til i officerkassinoet på kassernen, men arbejderrådet, der efterhånden blev det mest indflydelsesrige af revolutionsrådene, havde sæde i huset, og denne periode har nok hørt til den mest bevægede i forsamlingshusets levetid.

Medens alt endnu var kaos, tog arbejderrådet, der blev ledet af murer Richard Hempel som arbejderbevægelsens førstemand og elektriker Oscar Preuss sig bl.a. af byens forsyninger med levnedsmidler. Det var også arbejderrådet, der skred ind, da soldaterrådets lidt for smarte formand Behrendson for egen vinding solgte ud af officerkassinoets inventar og krævede 3.000 Mark af byen for at opretholde ro og orden.

I de første år blev "Gewerkschaftshaus" ledet af centralherbergsforeningen med Richard Hempel som forretningsfører og Carl Pieper som viceforretningsfører. Senere gik ledelsen over til et interessentskab udpeget af fællesorganisationen. Hempel varetog husets interesser indtil sin død i 1921.

Fællesorganisationen har efter hans død rejst en mindesten for Richard Hempel. Den står nu ved mindemuren på Sct. Marie Kirkegården i Sønderborg.

Mindesten for Richard Hempel, Bjerggårdens første forretningsfører

---

Ved genforeningen i 1920 blev det tyske navn oversat til "Fagforeningshuset", og i 1940 ændredes navnet til "Bjerggården". Efter Hempels død har forretningsførerne været Carl Pieper (1921-24), J. Beck Jørgensen (1924-35), Johan Bromann (1935-50) og Peter Jensen (1951-54).

Under 2. verdenskrig 1940-1945 var Bjerggården det eneste større forsamlingssted, der ikke var beslaglagt. Her gav Bjerggården alle mulige foreninger husly i den udstrækning, det var muligt – selvfølgelig med undtagelse af nazistiske foreninger! Der var således også adgang for personer, der ikke var optaget i fællesorganisationen.

Ivar Iversen
Næstformand

Jens Thomsen
Bestyrelsesmedlem

Chr Lundfald
Bestyrelsesmedlem

Ani Wilhelm
Kasserer

Jens Petersen
Sekretær

Anders Andersen
formand

Fr. Fogh
Bestyrelsesmedlem

Af Bjerggårdens protokoller fremgår, at der blev ført streng justits med de forskellige gæster. Således skriver ledelsen til et medlem, at han er idømt 3 måneders karantæne på grund af druk. Men dette var kun gældende i restauranten, han måtte gerne deltage i sin egen organisations fester og møder!

Bjerggårdens endeligt

Bjerggårdens endeligt skyldes Hafnia-branden i Københavns centrum i 1974. Brandkommissionerne over hele landet pålagde restaurationer og hoteller øgede krav om brandsikring. Kravet af 6. januar 1975 over for Bjerggårdens ville betyde omkostninger for mellem 200.000 og 300.000 kr.

Bestyrelsen søgte forgæves forskellige fonde mv. om tilskud til videreførelse af Bjerggården, og da heller ingen fagforeninger ville give yderligere tilskud, måtte man forelægge generalforsamlingen, at der med de øgede omkostninger næppe var basis for en videreførelse af forsamlingsstedet, idet der også var anden gæld i bygningen.

Bestyrelsen fik på to på hinanden følgende generalforsamlinger bemyndigelse til at afhænde Bjerggården. På den sidste generalforsamling stemte 84 for et salg, 8 stemte imod og 2 undlod at stemme.

Bjerggården blev tilbudt Sønderborg kommune, der accepterede en overtagelse for ejendomsværdien på 425.000 kr.

Den 30. september 1975 blev det sidste møde afholdt og den sidste øl skænket på Bjerggården, der den følgende dag blev overtaget af kommunen.

I foråret 1976 blev Bjerggården nedbrudt for at skaffe yderligere parkeringspladser i Sønderborgs centrum. En 70 årige epoke i arbejderbevægelsen var dermed afsluttet.

Arkivnyt 1990-2
Artikel af Chr. Thomsen
Revideret 2023 af P. Werge